

Інна Червінська,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м.Івано-Франківськ)

Inna Chervinska,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 37.013.8

РОЛЬ ШКОЛИ ЯК СУЧАСНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЦЕНТРУ У ФОРМУВАННІ ПІДРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

THE ROLE OF THE SCHOOL – CONTEMPORARY SOCIO-CULTURAL CENTRES IN THE FORMATION THE PERSONALITY

В статті розкриваються особливості складного і багатогранного процесу розвитку особистості. Автор акцентує увагу на соціокультурній складовій цього процесу, описує провідні чинники впливу, різні підходи та концепції формування особистості. Аналізує способи створення виховного соціокультурного середовища школи, описує роль педагогів, батьків та громадськості у цьому процесі, визначає специфіку практико-орієнтованого підходу до виховання.

Ключові слова: виховне середовище, соціокультурне середовище, формування особистості, розвиток, виховання, соціалізація.

Социокультурное развитие младших школьников: психолого-педагогический аспект

In this article the features of complex and multifaceted of the process of identity formation. The author draws attention to sociocultural component, describes the main factors of influence different approaches and the concept of identity formation. Analyzes ways of creating educational socio-cultural environment of the school, describes the role of teachers, parents and the public in this process determines the specificity practical approach to education.

Keywords: educational environment, socio-cultural environment, identity formation, development, education, socialization.

В статье раскрываются особенности сложного и многогранного процесса формирования личности. Автор акцентирует внимание на социокультурную составляющую этого процесса, описывает ведущие факторы влияния, разные подходы и концепции формирования личности. Анализирует способы создания воспитательной социокультурной среды школы, описывает роль педагогов, родителей и общественности в этом процессе, определяет специфику практико-ориентированного подхода к воспитанию личности.

Ключевые слова: воспитательная среда, социокультурная среда, формирования личности, развитие, воспитание, социализация

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Кардинальні соціально-економічні та політичні перетворення в нашій країні, що відбуваються з кінця минулого століття, докорінно змінили соціокультурну ситуацію, в якій проходить розвиток особистості та визначення її ідентичності. Характерними рисами цього періоду є зміни звичних умов існування людей: крах сформованих уявлень про життя та його цінності, руйнування звичних правил і норм взаємовідносин між людьми.

Визначені завдання зумовлюють необхідність модернізації суспільства, яку варто взяти за основу для соціокультурної модернізації всієї системи освіти. З метою зменшення існуючих ризиків суспільного розвитку на чільне місце виноситься проблема вивчення процесу формування особистості в контексті її соціокультурної самоідентифікації, що відображає соціальні очікування щодо розвитку особистості, сім'ї, суспільства, бізнесу і держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема соціокультурної складової у формуванні особистості є комплексною і багатогранною. По-перше, це вивчення сутності особистості та її соціального оточення. Варто відзначити, що розгляд особистості як об'єкта психолого-педагогічного та соціального аналізу здійснюється ще з давнини, але широкомасштабне її дослідження розпочинається з другої половини XIX століття, що пов'язано з появою теорій Д. Міда, Т. Парсона, які визначають особистість як соціально обумовлене «Я» людини, і як результат соціалізації. На соціально-педагогічному рівні були виділені мікро, мезо, макро – середовища, як чинники становлення особистості, що задають різний масштаб розгляду сфери дії соціально-педагогічних закономірностей у вирішенні педагогічних завдань (А. Мудрик). Досліджено соціологічні закономірності взаємодії дитини з різними агентами середовища (Л. Буева). Визначені структура, характеристика, роль середовища в особистісному розвитку, його функції та

способи організації (Н. Авдеева, Б. Бім-Бад, А.Петровський, В. Ясвін). Вивченням середовища конкретного типу освітньої установи займалися Г. Ковальова, Н. Гейжан, Л. Редько ін.

Мета статті полягає у розкритті соціокультурної складової у формуванні особистості в умовах загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. Особистість та процес її розвитку та формування – це феномен, який зазвичай рідко тлумачиться однаково різними науковцями з одного напрямку досліджень. Адже формування особистості – це процес, який не закінчується на певному етапі, а триває впродовж усього життя. Термін «особистість» використовують різні науки, але найчастіше ми зустрічаємося з ним у медицині, філософії, правознавстві, історії, педагогіці та психології. Кожна з цих наук розглядає особистість зі своєї точки зору, використовуючи для її вивчення свої методи та категоріальний апарат.

Варіанти визначення поняття «особистість» є досить багатограними та різноманітними. Адже не існує двох однакових його трактувань.

Категорія «особистість» (лат. «personalitas») характеризує людину як суб'єкта суспільних відносин, як носія досить стійкої системи суспільно значущих якостей [13]. За допомогою цієї дефініції найбільш правомірно вивчати взаємозумовленість розвитку людини та суспільства. Так, дослідник С. Рубінштейн [14] писав: «Особистістю є людина зі своєю позицією в житті, до якої вона дійшла в результаті великої свідомої роботи... Особистістю є лише та людина, яка ставиться певним чином до навколишнього світу, свідомо виражає це своє ставлення так, що воно виявляється в усій її сутності» [14, с. 676-679].

Таким чином, особистість – це індивід, який має свідомість, самосвідомість, активно пізнає і перетворює навколишній світ відповідно до людських потреб. Людина як соціальна та біологічна істота є носієм особистості. Поняття «людина» значно ширше за поняття особистості, тому що включає у себе велике коло соціальних та біологічних ознак – етнографічних, антропологічних, культурних. Кожна людина представляє собою конкретну особистість, для якої характерними є: те чи інше ставлення до себе, до оточуючих людей, явищ та предметів, певна поведінка в конкретних життєвих ситуаціях.

Важливий вплив на розвиток і формування особистості, за С. Рубінштейном, мають:

- історична зумовленість розвитку особистості;
- соціальне оточення, місце і роль людини в ньому;
- змістовна й мотивована діяльність;
- багатоплановий психічний світ і багаторівневий перебіг психічних процесів [14].

Соціокультурними засадами розвитку особистості як майбутнього члена суспільства є рідна мова, традиції, культура, історія, література, мистецтво, світоглядні орієнтири.

Виховання особистості розпочинається зі створення для зростаючої людини виховного середовища, тобто такого середовища, яке цілеспрямовано і позитивно впливає на процес формування особистості. Філософсько-педагогічне поняття «середовище» багатоліке. Це і природне, географічне середовище, в якому природні умови по-різному впливають на розвиток маленької людини. Це і соціальне середовище, яке виступає як чинник економічного, політичного, соціального, культурного розвитку суспільства в цілому та окремих його соціальних груп: сім'ї, школи, позашкільних установ, неформальних об'єднань. Свій посильний внесок у формування особистості зростаючої людини вносять і такі інститути суспільства, як преса, радіо, телебачення, клуби, театри, музеї, дозвільні центри та ін. На формування особистості має значний вплив і мікросередовище: дім, сім'я, родина, друзі, найближче оточення.

Педагоги, батьки, використовуючи чинники природної та соціальної ситуації розвитку дитини, повинні надавати їм цільову спрямованість, тим самим створюючи позитивне виховне середовище. Варто відмітити такі способи створення виховного середовища:

- За допомогою педагогічних прийомів звертати увагу на наявні природні та соціальні чинники (спостереження, роз'яснення, етичні й естетичні оцінки);
- Створення (моделювання) педагогом спеціальних виховних ситуацій у природному та соціальному середовищі.
- Сукупність взаємопов'язаних економічних, соціальних та культурних відносин, різних умов виховання в сім'ї, школі, соціокультурному середовищі регіону та країни в цілому.

Так, на думку В.Сухомлинського, – однією з найбільш тонких сфер педагогічного процесу є «виховання середовищем, виховання речами, створеними самими учнями, і які збагачують духовне життя колективу» [15]. Підтвердженням позиції педагога, виступають слова А. Куракіна: «Колись проблема організації взаємодії шкільного колективу з середовищем зводилася лише до проблеми включення його в систему соціальних відносин позитивного характеру. В даний час є всі підстави розглядати цю проблему значно ширше, бо в кінцевому результаті мова повинна йти про взаємодію шкільного колективу з середовищем, про педагогізацію середовища, про підвищення його виховного впливу на школярів за рахунок інтеграції здійснених ним виховних впливів ...» [10, с.28].

Середовище – це все те, що оточує шкільний колектив і з чим він вступає у педагогічну взаємодію. Середовище учнівського колективу вирізняється як від середовища окремого школяра, так і від середовища школи. Слід розмежовувати внутрішнє середовище учнівського колективу від його зовнішнього середовища. В. Ясвін [17] стверджує, що «під освітнім середовищем (або середовищем освіти) ми будемо розуміти систему

впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні» [17, с. 124-125].

Сьогодні, коли відбуваються зміни та модернізації в галузі освіти, особлива увага звернена на роль школи, як організатора освітнього середовища для розвитку особистості. Світові тенденції розвитку середньої загальної освіти характеризуються переходом від традиційної репродуктивної моделі школи до розвиваючої конструктивної моделі, орієнтованої на результат. Обновилося й функція школи: не тільки навчання і виховання, але й соціалізація школяра, формування соціокультурних та життєвих компетентностей, розвиток соціально значимих якостей особистості. Окреслені завдання визначають мету освіти, яка полягає у формуванні такої особистості, яка буде здатна отримувати глибокі знання, професійні навички, вільно орієнтуватися, самореалізовуватися, саморозвиватися і самостійно приймати правильні, морально-відповідальні рішення в умовах мінливого світу.

Звідси ціль середньої школи: випускник школи – це полікультурна, інтелектуальна, фізично здорова особистість, яка володіє розвинутими почуттями, пізнавальними потребами і діяльними якостями, серед яких варто відзначити три пріоритетних якості – компетентність, комунікабельність, психологічна стійкість.

Формування всебічно розвинутої особистості, здатної до самовизначення в сучасній соціокультурній ситуації є актуальною проблемою всієї системи освіти. В зв'язку з цим необхідні нові моделі освіти, нові типи спеціалістів, нові освітні системи, технології, методи і форми діяльності суб'єктів освітнього процесу. Адже в період трансформації суспільства, коли відбувається зміна стереотипів і цінностей, суспільних зв'язків, більшість соціальних інститутів уже не виконують ту роль у формуванні особистості з якою вони уже справлялися раніше в стабільному суспільстві [8].

Тому потрібний такий соціальний інститут, який уже сьогодні був би готовим компенсувати втрати в сфері соціалізації і формування особистості. На наш погляд, таким інститутом може бути загальноосвітня школа, але школа нового типу, яка з однієї сторони забезпечує передачу традицій і цінностей, а другої – вироблятиме нові способи розвитку дітей і підлітків, здатних до самовизначення та самоідентифікації в сучасній соціокультурній ситуації.

Система освіти, яка має культурно-гуманістичну спрямованість може в складний період суспільних змін формувати людину, здатну адекватно осмислити те, що відбувається і створювати інноваційну модель «проекту особистості» у відповідності до власної життєвої позиції. У процесі формування особистості основним завданням такої школи є її соціалізація.

Соціалізація – це процес становлення та розвитку особистості, що передбачає засвоєння індивідом впродовж усього свого життя соціальних норм, культурних цінностей, зразків поведінки, які дозволяють успішно функціонувати в цьому суспільстві [16, с.206].

Загальноосвітній заклад у сучасній соціокультурній ситуації розглядається, насамперед, як фундаментальна соціокультурна база виховання та розвитку дітей. Для успішної реалізації окреслених завдань необхідно створити комплекс практико-зорієнтованих програм, систем виховної роботи та інших засобів педагогічної взаємодії та педагогічного впливу на вихованців. Розробка комплексу педагогічних засобів, які сприятимуть соціокультурному розвитку молодших школярів включає:

- визначення вмісту педагогічної діяльності;
- пошук інноваційних педагогічних технологій, методів, прийомів, форм організації освітнього процесу;
- моделювання педагогічного простору соціокультурного розвитку та визначення його основних якостей та характеристик.

Виховний вплив соціокультурного середовища на учнів необхідно безпосередньо адаптувати до наочної дійсності з позиції ціннісних орієнтацій (людини, праці, істини, прекрасного, суспільства), чому сприятиме взаємодія школи і соціокультурного середовища, що включає в себе адміністративний, освітній (шкільний і позашкільний), сімейно-побутовий, профорієнтаційний і особистісний компоненти.

Організаційно-педагогічними умовами взаємодії школи та соціокультурного середовища з метою виховання учнів є:

- Гуманізація відносин в соціокультурному середовищі шляхом входження педагогів у соціокультурне середовище;
- Педагогізація соціокультурного середовища шляхом розширення співробітництва школи з батьками, випускниками та громадськістю;
- Реалізація ідеї безперервності у вихованні дитини на основі взаємодії школи з усіма компонентами соціокультурного середовища.

Безпосереднім гарантом всебічного виховання дітей, розвитку їх творчого потенціалу, збереження фізичного та психічного здоров'я за результатами дослідження продовжує залишатися, незважаючи на кардинальні зміни у суспільній свідомості, – школа. Саме вона знаходиться у територіальній близькості до дитини, режим її роботи стабільний, реалізовані функції зрозумілі як дітям, так і батькам та громадськості, зміст діяльності регламентується державою і має варіативну частину, що дозволяє повніше задовольняти потреби дітей і батьків.

Дитина живе і розвивається в певному соціокультурному середовищі. Школа, вчитель, однокласники, спортивні секції, будинки дитячої та юнацької творчості, бібліотека, батьки і навіть приятелі у дворі – все це складає соціокультурне середовище сучасного школяра. Однак дуже багато установ, які раніше допомагали у виховному процесі, сьогодні відійшли на другий план, а то й зовсім перестали здійснювати будь-який вплив на формування особистості. Так, бібліотеки з приходом в наше життя інтернету і електронних книг втратили

своє первинне значення. А музичні та художні школи, спортивні секції, об'єднуючи в групи за інтересами, допомагають дітям не тільки реалізувати свої здібності, а й дають можливість для спілкування. Однак, як правило, спілкування відбувається тільки в рамках заняття.

Попри те, що людина розвивається у взаємодії з навколишнім середовищем, досвід її життя є індивідуальним надбанням, а процес формування особистості – завжди неповторний. Усе це вкотре підтверджує своєрідність, оригінальність психіки особистості, які виявляються в рисах темпераменту, характеру, у специфіці інтересів, якостей та інтелекту, потреб і здібностей людини.

Ставлення людини до середовища завжди повинно носити характер активності, а не простої залежності. Пристосованість до середовища може означати найжорстокішу боротьбу з окремими елементами середовища та активні взаємини з ним. Це дозволяє стверджувати, що в одному й тому ж середовищі можливі абсолютно різні установки індивіда.

У сучасній соціокультурній ситуації метою освітньо-виховної діяльності навчальних закладів стає підготовка громадянина і патріота, здатного жити і працювати в умовах полікультурного суспільства, який володіє сучасними професійними знаннями, розуміє людей інших національностей, уміє з ними працювати, тобто – сформувати професіонала, людину з високою духовно моральною позицією.

Вплив соціокультурного середовища на суспільство та особистість у суспільстві важко переоцінити. Тому що звідси починаються сходинки до соціалізації, черпаються загальнокультурні і знаннєві орієнтири, розвивається художньо-емоційна сфера, знаходиться задоволення система дозвілєвих запитів.

Разом з іншими елементами життєвого середовища, соціокультурне середовище формує комплекс емоційно забарвлених уявлень людини про навколишній світ і про своє місце в ньому. «Картина світу» впливає на морально-етичні орієнтири, пропонує і формує програми поведінки. Тому вивчення процесів, пов'язаних з впливом соціокультурного середовища на особистість і, через особистість, на соціально значущі процеси, є надзвичайно актуальним.

Для успішної реалізації окреслених завдань необхідно:

- визначити можливості виховного потенціалу соціокультурного середовища школи, розкрити механізми його впливу на процес формування та розвитку особистості школяра в сучасних умовах;
- використовувати виховний потенціал соціокультурного середовища під час організації навчально-виховного процесу в школі;
- організувати взаємодію школи і соціокультурного середовища на основі моделі, що враховує взаємозв'язок школяра з мікросоціумом;
- залучати учнів до пізнавальної діяльності, щодо освоєння соціокультурних цінностей: – від цінностей свого краю, регіону до загальнонаціональних, та загальнолюдських цінностей;
- створення організаційно-педагогічних умов, що забезпечуватимуть реалізацію взаємодії школи, сім'ї і соціокультурного середовища в процесі виховання та формування учнів.

Соціокультурне середовище в широкому розумінні – це сукупність культурних цінностей, загальноприйнятих норм, законів, правил, наукових даних і технологій («ноу-хау»), якими володіє соціум і людина в соціумі для ефективних дій і взаємодій з усіма компонентами свого життєвого середовища (маються на увазі природний, людський, техногенний, інформаційний компоненти).

У більш вузькому і більш поширеному варіанті тлумачення уявлення про соціокультурне середовище пов'язано з його комунікативно-інформаційним компонентом, що включає, насамперед, художні твори і продукцію мас-медіа; соціальної діагностики та ін.

Формування особистості засобами навчання здійснюється впродовж всього життя. Адже навчаючись, оволодіваючи знаннями, зростаюча особистість пізнає закономірності існування матеріального світу на мікро- і макрорівнях. Так вивчаючи блок гуманітарних дисциплін, школяр пізнає різні цивілізації, їхній розвиток, а також безпосередній розвиток самої людини в суспільстві, колективі, групі, у процесі взаємовідносин між іншими людьми. Оволодіння знаннями сприяє тому, що в особистості виробляються нові якості та властивості, які, у свою чергу, впливають на її розвиток. Нові досконаліші форми засвоєння знань дають можливість краще коригувати й розвивати саму особистість. Так за допомогою навчання відбувається процес формування особистості.

Однак у багатоаспектному і складному процесі формування особистості досить проблематично виокремити засоби навчання від засобів виховання. Тому що вони зазвичай виступають в органічній єдності.

Сучасна педагогічна наука вважає, що сутністю процесу виховання є організація життя і дозвілля вихованців, формування у них стійких форм поведінки у суспільстві через засвоєння умінь, навичок та звичок. Специфічною ознакою та характерною особливістю виховання є його цілеспрямованість та загальнолюдський характер. А загальна мета виховання, на думку А. Семенова, «полягає у формуванні соціально активної, гуманістично спрямованої особистості, яка у своїй життєдіяльності керується як загальнолюдськими, так і культурно-національними цінностями, тобто має людський та національний характер» [13, с.101]. Загальнолюдський характер виховання визначає, що особистість повинна усвідомлювати себе як частинку всієї планети, як елемент ноосфери і розуміти відповідальність за свої вчинки перед близькими й далекими, знайомими і незнайомими людьми, вміти співвідносити загальнолюдське, національне та особисте.

Основу загальнолюдського виховання людини складає концепція глобальної освіти, освіти впродовж життя, яка є досить популярною у багатьох країнах світу. Виховання на принципах глобалізму має за мету прилучити

вихованців до культури, звичаїв і традицій різних народів та національностей, формування на цих засадах загальнолюдської свідомості, планетарного мислення, толерантного ставлення до інших людей та прояву дружніх почуттів.

Формування цілісної, всебічно розвинутої особистості повинно базуватися на основних правах і духовних цінностях, до яких відносяться:

- вітальні цінності (право на життя);
- валеологічні цінності (право на здоров'я);
- соціетальні цінності (право на людське співтовариство);
- ліберальні цінності (право на освіту, свободу);
- прагматичні цінності (право на працю);
- приватні цінності (право на особисту власність);
- гностичні цінності (право на пізнання);
- комунікативні цінності (право на спілкування);
- інформаційні цінності (право на доступ до інформації);
- креативні цінності (право на творчість);
- калокагативні цінності (право на всебічний розвиток) [13, с.121].

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Інтеграція педагогічного середовища в загальний соціокультурний простір на всіх етапах навчальної практичної діяльності суб'єктів освітнього процесу сприяє розвитку особистості. При цьому вагому роль відіграють ті види соціально-культурної діяльності, які наповнені культурно-творчим змістом, компенсуючи таким чином проблеми особистісного розвитку та розширюючи можливості вирішення особистісних проблем.

Методологічною основою такого нового педагогічного мислення є твердження, що розвиток особистості проходить більш складним шляхом, ніж засвоєння цілеспрямованих впливів, що містять різноманітні правила та настанови. Система відношень між людьми складається переважно під впливом самого життя та навколишнього соціокультурного середовища.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо із проблемою дослідження діяльності виховної системи загальноосвітньої школи.

1. Бачинська Є. М. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні / Є. М. Бачинська // Педагогіка і психологія. – № 1 (54). – 2007. – С. 79 –88.
2. Бех І. Виховання особистості: У 2-кн. – Кн.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
3. Выготский Л.С. Развитие личности и мировоззрение ребёнка // Психология личности. Тексты / Л. С.Выготский – М.: Педагогика, 1982. – Т. 5. – С.126-128
4. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А.В. Петровского. – М., 1979. – 236 с.
5. Волкова О.В. Социокультурный аспект развития личности ребенка с ослабленным здоровьем [Электронный ресурс] / О.В. Волкова // Медицинская психология: электрон. науч. журн. – 2012. – N 6 (17). – URL: <http://medpsy.ru> (Дата звернення 15.04. 2015)
6. Галица Е. В. Социокультурный аспект качества современного образования [Текст] / Е. В. Галица // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы IV междунар. науч. конф. – Уфа: Лето, 2013. – С. 1-3.
7. Гершунский Б. С. Компьютеризация в сфере образования : Проблемы и перспективы. – М.: Педагогика, 1987. – 264 с. [38, с. 126].
8. Иванов А. В. Социально-педагогическая поддержка ребенка в культурной среде образовательного учреждения: Монография. / А.В.Иванов. М.: АПКППРО, 2008. 136 с.
9. Кісіль М. В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта / М. В. Кісіль // Вісник Черкаського університету. – 2006. – Серія «Педагогічні науки», Вип. 88. – С. 138-141.
10. Куракин А.Т. Школьный ученический коллектив: проблемы управления / А.Т. Куракин, Л.И. Новикова. – М.: Знание, 1982. – 96 с.
11. Мануйлов Ю.С. Основы средового подхода в работе учителя начальной школы/ Ю.С. Мануйлов // Основные пути гуманизации учебно-воспитательного процесса в начальных классах; материалы областной науч.-метод. конф./ Кустанай, 28-29 марта 1990 г. – Кустанай: КусПИ, 1990. – С. 26-33.
12. Національні стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року Режим доступу: [http:// zakon4. rada. gov.ua /laws / show / 344/2013](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013)
13. Основы психологии и педагогики: Навч. посіб./ А.В. Семенова, Р.С. Гурін; За ред.. А.В. Семеновой. – Київ : Знання, 2007. – 341 с.
14. Підласий І.П. Діагностика та експертиза педагогічних проектів / І.П. Підласий. – К., 1998. – 191 с.
15. Психология развивающейся личности / Под ред. А.В. Петровского. – М., 1987.
16. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. СПб. : Из-во Питер, 2000. – 712 с.
17. Сухомлинський В.О Про виховання. [Упор. С. Соловейчик] / В.О. Сухомлинський – М., Политвидав, 1975.- 272 с.
18. Философский словарь / Под. ред.И. Т. Фролова. 5-е изд. М.: Инфра-М., 1998. – 576 с.
19. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. Москва : Смысл, 2001. – 368 с.